

‘סיפא אתאן לסוכה דעלמא אבל סוכה דמצוה לא מהני בה תנאה’ אפילו ברעועה, שהרי בזה מדובר בברייתא (וכ”כ הר”ה והר”ן). ומוכח שהיא סוכה כשרה, שאם לא כן אינה סוכה שהוקצתה למצוה. וצריך לומר שמדובר כשיכולה לעמוד ברוח מצויה אבל בלא הכי אינה סוכה (כבסוכה כג), ואעפ”כ נחשבת ‘רעועה’ כיון שאין לה קיום מרובה. ומבואר לפי זה מדברי הראשונים הנ”ל שגם ברעיעות כגון זו, בנין שיכול לעמוד ברוח מצויה אך לא יעמוד ימים רבים, נחשב ‘בנין עראי’ ואינו חייב מדאורייתא משום בונה וסותר. ואף על פי שמתחילה כשבנאה היתה בריאה אלא שנתרועעה לאחר זמן [שהרי לענין מוקצה ודאי גם באופן זה נחשב ‘יושב ומצפה’, ואם כן מסתמא מדובר בגמרא גם על זה]. ואולם הרשב”א השיג על הר”ה שאין זה בגדר ‘אהל עראי’ כיון שמתחילה נבנה להיות קבוע.

דף לא

‘מביאין עצים מן השדה – מן המכונס. ומן הקרפף – אפילו מן המפוזר’. לפרש”י ותוס’, הנידון הוא משום מוקצה אבל משום מלאכת ‘מעמר’ אין לחוש, שאין שייך עמור אלא במקום שגדלים שם. וכן כתב הר”ן (להלן לג ובשבת עג). [וכן נקטו הפוסקים להלכה, שאין עימור אלא במקום גידולו, מלבד אלא אם מעמר עד שנקשרים ומתדבקין זה לזה. ע’ רמב”ם שבת ח,ו, כא, יא; או”ח סוסי”י שלה; שו”ע הגר”ז שם, טו; שבט הלוי ח”א עה, ב וח”ד לט].

ויש מפרשים טעם האיסור משום שנראה כמעמר, שאמנם מן הדין מותר לגבב ביום טוב לצורך אוכל נפש כמו הבערה ובישול, אך כשמלקט בשדה נראה שמגבב שלא ליומו ואסור מדרבנן. [ולפי המסקנא שבסמוך, אסרו להביא מן השדה אף במכונס – אטו מפוזר. וכן אסור במפוזר שבקרפף, שגם זה נראה כמגבב למחר].

וכן מה שאמר רבא ‘עלי קנים ועלי גפנים אף על גב דמכנפי להו ומותבי, כיון דאי מדלי זיקא מבדר להו כמפוזרים דמו ואסורין’ – לפי הפירוש האחרון הטעם הוא שחוששים שמא בשעה שירצה ללקטם תפוזם הרוח יבוא לגבב (מובא בר”ן).

‘סמוך לעיר’ – תוך שבעים אמה ושירים, שהוא עיבורה של עיר (עפ”י רשב”א).

(ע”ב) ‘אבל מבקעין מן הקורה שנשברה מערב יום טוב’. ואם תאמר, מדוע התירו לבקע עצים בשינוי, והלא לחכמים מכשירי אוכל נפש אינם דוחים יום טוב, וכל שכן כשאפשר לעשותן מאתמול? תירץ הראב”ד (יו”ט ד, י) שהכתוב מסר הדבר לחכמים, והואיל ואי אפשר לבשל ולאפות בלא עצים, עשאוהו כדיכת מלח שהתירו על ידי שינוי.

והר”ן כתב: כל דבר שנהנים מגופו הריהו כאוכל – נפש עצמו ואינו כמכשירין שאין אדם נהנה מהם אלא ממה שהוכשר על ידם, הלכך עצים כיון שעושה מהם מדורה להתחמם כנגדה – הרי נהנה מהם עצמם, ומשום כך מותר לבקעם גם באופנים שאינו נהנה מהם עצמם, כגון לבישול ולאפיה, משום ‘מתוך’. ומכל מקום הצריכו שינוי כיון שרגילים לבקעם לצורך עשיית כלים.

מבואר מדברי הר”ן שאומרים ‘מתוך’ להתיר מכשירי אוכל נפש אפילו יכול לעשותם מאתמול. ויש חולקים על כך (ערא”ש לעיל פ”ב יט; תוס’ כתובות ז ד”ה א”ל. וכן האריך להוכיח בשער המלך, שאין אומרים ‘מתוך’ להתיר מכשירים, כי גילה הכתוב ‘הוא’ ולא מכשיריו). ואולם לא שמענו מהר”ן אלא בכגון שהמלאכה נעשית באותו דבר שממנו הוא נהנה, כגון כאן שמשמש בעצים

עצמם, אבל אם אינו נהנה כלל מהמלאכה עצמה, כגון כיבוי הנר מפני ד"א – בזה לא התיר הר"ן. ע' באריכות בכל זה בקהלות יעקב כא.

ואיכא דמתני לה אסיפא 'אלא בקופיץ' – אמר רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב: לא שנו אלא בזכרות שלו אבל בנקבות שלו אסור...' יש מפרשים שאין מחלוקת בין שתי הלשונות אלא לדעת הכל מותר בצד הצר ואסור ברחב, בין בקרדום ובין בקופיץ. (כן כתב הקרבן-נתנאל בדעת ר"ן. [לא הבנתי מה ראה בר"ן יותר מבפרש"י]).

ואולם הרא"ש הבין ששתי הלשונות חולקות בדין; ללשון ראשונה מותר לבקע בקרדום בצד הצר ובקופיץ מותר בכל אופן. ולשון אחרונה מחמירה ואוסרת בקרדום בכל אופן, ואין התר אלא בקופיץ בצדו החד. וכן פסק הרמב"ם (יו"ט ד, י) ובעל העיטור (וכן הוא בטשו"ע תקא. ויש שלמדו מכאן לטאר דברים כיוצא בזה, כגון דיכה במכתשת בקת שלה – ע' בשו"ת רב פעלים ח"ב מב).

'בית שהוא מלא פירות ונפחת – נוטל ממקום הפחת'. מצינו בראשונים כמה טעמים לכך שאין הפירות אסורים משום מוקצה מחמת איסור; –

רש"י מפרש משום שפחיתת הבית אינה אסורה אלא מדרבנן שהרי העמידו בגמרא בלבנים ללא טיט, הלכך אין איסור דרבנן אוסר את הפירות.

התוס' ושאר ראשונים חולקים על טעם זה והוכיחו שגם באיסורין דרבנן שייך מוקצה מחמת איסור [מלבד כגון טבל שכשעבר ותקנו מסתלק המוקצה מן העולם]. ופרשו התוס' שמשנתנו הולכת בשיטת רבי שמעון דלית ליה מוקצה.

[ואולם להלכה פוסקים במוקצה מחמת איסור כרבי יהודה (עפ"י רי"ף פ"ב דשבת ועוד). ולפי זה אין הלכה כמשנתנו זו. והתוס' נדחקו לומר שאין זו 'סתם משנה' כרבי שמעון, כי אפשר שלכן לא שנה התנא בלשון יחיד 'דברי רבי שמעון' כי שמא רבי שמעון סובר כרבי מאיר שאף פוחת לכתחילה (וכ"ה בתוס' עירובין לד:). אכן לפירוש רש"י ושאר ראשונים אין צורך בדוחק זה ואפשר שהם סוברים שאף כגון זה נחשב 'סתם משנה'. כן כתב בספר בית הלוי (ח"א מ, ח).]

מו"מ בקושיות התוס' על רש"י – ע' בספר בית ישי יד עמ' נו ד"ה והנה הט"ו.

והרמב"ן והר"ן והרא"ה ועוד ראשונים כתבו טעם אחר: כיון שהפירות עצמם אינם אסורים וגם אינם בסיס לדבר האסור, אלא דבר אחר מונע מהאדם את ההגעה אליהם, לכן לא נעשו הפירות מוקצה.

לפי טעם זה אפילו היה הבנין בריא, שאין רגילות שייפחת מאליו – מותר. וכן משמע ברמב"ם וברי"ף ועוד. והוא הדין למי שהיו לו לפתות טמונות בבור ופתחו נכרי בשבת או ביו"ט – מותרות. [ודוקא אם לא עשה הנכרי בשביל הישראל, שאם כן אסור בטלטול ובאכילה עד למוצאי שבת בכדי שיעשה] (עפ"י מגן אברהם תקיח). אך נראה הואיל וכמה ראשונים נקטו כדברי רש"י (כן מבואר ברשב"א, רי"ה, אור זרוע, מאיר, רא"ש רבנו ירוחם וטור), אין להקל אלא באוירא דלבני [והתוס' החמירו אף באוירא דלבני לרבי יהודה] – לכן נראה שאין להקל בבנין בריא ובלפתות טמונות וכד' כי אם בשעת הדחק (עפ"י משנה ברורה תקיח ס"ק מה ובאור הלכה).

'באוירא דליבני. איני... שרגינהו ודאי אקצינהו? – אמר רבי זירא ביום טוב אמרו אבל לא בשבת'. רש"י ור"ן מפרשים שהגידון כאן משום איסור מוקצה בלבנים ורבי מאיר מתיר ביום טוב משום שמחת יום טוב ואוכל נפש ואוסר בשבת משום טלטול [ורבי מאיר יש לו איסור מוקצה כרבי יהודה. עמהרש"א וקרני ראם].

ואולם הריטב"א (בעירונין לד): פירש טעם האיסור משום שנראה כסותר (וכן משמע בתוס' בד"ה אמר) שלחכמים האיסור משום סתירה, שהרי הוכיחו מכאן שטלטול מוקצה מותר בי"ט לצורך אוכל נפש – ומשמע שנקטו שגם חכמים לא אסרו לפחות הלבנים משום מוקצה, שאם כן הלא מוכח מחכמים להפך והלכה כמותם).

בספר אבני נזר (ריד) כתב שלפרש"י ור"ן משמע שמותר להניח אבן בלא טיט על גבי כותל, ואף מדרבנן אין איסור משום 'בונה'. ואילו מריטב"א ותוס' מוכח שאסור.

ויש מי שכתב לחלוק על השוואתו זו, שנתנית אבן על כותל ודאי אינה בגדר בנין כלל ולא גזרו בה אטו בנין קבע, ורק בכגון התקנת אבנים זו על גבי זו אסרו חכמים (כדלהלן לב: 'אבנים של בית הכסא מותר לצדדן... והכא משום כבודו לא גזרו'). וכאן, הטעם שלפרש"י ור"ן אין איסור משום סתירה מדרבנן הוא כמו שכתב בספר שביית שבת (מלאכה שאינה לקיום) א' עפ"י דברי השיטה-מקובצת, משום שכל הבית בנוי בנין קבע והדלת בנויה באוירא דלבני ללא טיט. ובאור הדבר, שהדלת עשויה להיפתח כל שעה ואינה עשויה לקיום כלל הלכך אינה בגדר בנין עראי כלל.

[ובדומה לזה נפסק בשלחן ערוך (שד"י):] 'אבל אם אינו עשוי לקיום כלל – מותר, ומטעם זה מותר לסתור דף שמימין אותו לפני התנור ושורקין אותו בטיט, שאינו עשוי לקיום'.

כעין זה מובא בספר שמירת שבת כהלכתה (טז הערה נג) בשם הגרש"ז, אודות משחקי הרכבה של ילדים: 'גם אפשר דאפילו אם יכול להתקיים הבנין שבנה מאבני הפלא, אבל מ"מ כיון שניכר וידוע לכל שאין הבנין שבנה עשוי לקיום כלל, וגם אינו אלא צעצוע של ילדים, בכגון דא אין זה נחשב אפילו בגדר בנין עראי ולא גזרו רבנן אטו קבע' [עפ"י ספר בנין שבת להר"ח כהן שליט"א עמ' ז-ח].

א. לכאורה נראה שאין מדובר באבנים העומדות להסירן בכל שעה, כי אם כן מהו שמקשה לאסור משום מוקצה ומסיק שרק משום שמחת יו"ט התירו, והלא האבנים משמשות ומיוחדות לשימוש – אלא ודאי אין רגילים לפתוח ע"י הסרת האבנים, ומ"מ כיון שכל הבית בנוי בטיט, ורק במקום הכניסה מונחות אבנים ללא טיט, אפשר שאין זו בגדר סתירה כלל.

ובתרומת הדרשן (סה) הקשה מאי שנא שריקת תנור מחותמות שבקרקע שאסור להפקיע ולחתוך הגם שאינם עשויים לקיום. ותירץ ששם נעשה לחיבור זמן מה לכך מיחזי כסותר, משא"כ שריקת תנור שלא נעשה לקיום כלל רק לשמור החום לפי שעה. ולכאורה באוירא דלבני עשוי לקיום שהרי מאחסן שם פירות ולכך דנו משום מוקצה וכנ"ל. ושמוא כאן שונה מפני שאינן מחוברות כלל, שלא ככחותמות ובטיחת תנור. וצ"ע.

ב. בענין צעצועי הרכבה, כתב הג"ר משה פיינשטיין וצ"ל ('אג"מ או"ח ח"ה כב, כז) שאין ליתנם לילדים לשחק בהם. אכן אין דינם כמוקצה מפני שהילדים משתמשים בהם מעצמם. [וא"י אם טעמו לאסור משום בנין וסתירה או משום חינוך כדי שלא להרגילם בבנין וסתירה בשבת].

'מתיר ומפקיע וחותר'. לדברי הרמב"ם (שבת י, ח) הפותל חבלים חייב משום 'קושר', והמפריד את הפתיל – הרי זו תולדת 'מתיר'. ולפי זה קשה כיצד מותר להפקיע החבל, בשלמא להתירו מותר כיון שאינו קושר של קיימא כדפרש"י, אבל הפקעת גידולו הרי זו התרת דבר של קיימא (כן הקשה רעק"א)? וודאי צריך לומר שהרמב"ם מפרש 'מפקיע' כפירוש רבנו חננאל ולא כרש"י, שמפקיע החותמות עצמן, כלומר מנתק וקורע [כמו 'מבלאי' מכנסי כהנים ומהמניהם בהן היו מדליקין ומהן היו מפקיעין] כלומר קורעים] – אבל להפקיע החבל מגדילתו אסור.

ולפרש"י צריך לומר שהפקעת חבל אינה תולדת 'מתיר' [אך לפי זה לא מצאנו תולדה למלאכת קושר ומתיר. ובירושלמי אמרו שלכל אבות-מלאכות יש תולדות]. ועל גידול החבל חייבים משום 'טווה' (כמו שאמרו בירושלמי שבת ז, ב) ולא משום 'קושר' (עפ"י אבני נזר או"ח קפב; באור הלכה שד"ח).

ובחזון איש (נא, יג) כתב: כיון שהפקעת החבל היא דרך קלקול ואינה אסורה מהתורה, לכך התירו לצורך הוצאת אוכל כגון שובר חבית וכד'. ע"ש.
וע"ע בריטב"א שבת קמו.

ואם תאמר, הלא 'קורע' מאבות מלאכה הוא, ואף שלא על מנת לתפור אסור מדרבנן, ומדוע מותר לחתוך ולהפקיע החבלים? פירשו אחרונים שמלאכת קורע שייכת רק בכלי או בגד, ואף אם נאמר שיש איסור בבגד שאין בו שלש על שלש אצבעות שאין שם 'בגד' עליו, מכל מקום כיון ששייך בו 'תופר' יש בו 'קורע', משא"כ דבר שאין שייכת בו תפירה – אין בו איסור קורע, כגון חוט שנקרע (עפ"י פרי מגדים ש"ז בא"א סק"כ. וע' גם באור הלכה שיד ד"ה חותלות).

ויש מפרשים טעם נוסף [כדי לישב דברי התוספתא שקורע אדם עור שעל גבי החבית. וכן שבירת חותלות של תמרים], שיש דברים העוטפים ומכסים מאכלים וחפצים, שהם בטלים וטפלים אל מה שבתוכם, והרי הם כמו קליפי אגוזים שאין בהם 'קריעה' (עפ"י שביית השבת דף יב – כפי שהאריך לבאר דבריו בספר בנין שבת ח"ב פ"כ).

יש להעיר ממה שאמרו להלן לד. מפצעים את האגוז במטלית ואין חוששים שמא תקרע, והיינו משום דבר שאינו מתכוין (ע"ש ברש"י ובגה"ש) – משמע שאם מתכוין אסור, י"ל שהמטלית אינה טפלה לאגוז והרי יכול להסירה, משא"כ דבר שצריך לקורעו כדי להגיע לפנים, הרי זה כקליפה.

דף לב

'אין פוחתין את הנר מפני שהוא עושה כלי'. הרמב"ם (בפירוש המשנה ובהל' יו"ט ד, ח) מפרש שהיו עושים את הנרות זוגות זוגות, ולאחר עשייתן חותכים ומפרידים אותן. ומכאן כתב: 'שתי כלים שהן מחוברין בתחילת עשייתן כגון שתי נרות או שתי כוסות – אין פוחתין אותן לשנים מפני שהוא כמתקן כלי'.

וכתבו המפרשים (מדקדוק לשון הרמב"ם, ועל פי הנראה ממהלך הסוגיא) שאיסור זה אינו אלא מדרבנן משום שנראה כמתקן כלי. והטעם לכך שאינו מתקן ממש, נראה, מפני שבעצם גוף הכלי גמור ואינו צריך תיקון רק צריך להפרידו מכלי אחר. אכן נראה מלשון הרשב"א (בית מועד – אוכל נפש ג, א) שנרות סתומים וחלולים שאינם ראויים לשום שימוש, אסור לחותכם מדאוריתא כדי להשתמש בהם – כי באופן זה הרי עושה כלי חדש ואינו דומה לשתי נרות המחוברים לאורכם מצד אחד ואינם סתומים בפיהם, שבהפרדתם אין עשיית כלי חדש אלא הסרת דבר צדדי שמפריע, ואיסורו אינו אלא מדרבנן כאמור.

[כיום מצוי הדבר בגביעי מוצרי חלב למיניהם שנקנים כשהם מחוברים בזוגות. ולכאורה היה נראה לדמות זאת לנרות המחוברים שאסור להפרידם. ואולם הגרש"ז אויערבך זצ"ל הורה בפשיטות שמותר להפרידם, כי בעצם ניכר שכל גביע עומד לעצמו, ורק כדי שיהא קל למוכרם משאירים אותם מחוברים מלמעלה, הלכך אין בהפרדתם משום תיקון כלי. ובנו הג"ר עזריאל שליט"א הוסיף טעם, שגביעי לבן הם כלי גרוע ודינם כחותלות של תמרים (או"ח שיד, ח) שמותר לעשות להם פתח – ואינם כשתי נרות או כוסות המוזכרים ברמב"ם, שהנם כלי גמור (עפ"י בנין שבת ח"א פרק כח). ואולם בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א מובא שאין להפריד בשבת גביעים אלו].

ואין חותכין את הפתילה' – הן אם רוצה לעשות שתי פתילות מפתילה ארוכה, הן כשיש לו פתילה